

Professioners koppling till en värdegrund

Av Bengt-Åke Wennberg, Samarbetsdynamik

Det finns en uttalad önskan hos många yrkesgrupper att de skall uppfattas som en profession. Detta är också något som vi som allmänhet önskar oss. Vi vill som Anders Björnsson (2016) skriver i sin krönika att de som behandlar oss i vården skall vara professionella. Det gäller i dag för övrigt alla andra yrkesgrupper och tjänstemän också.

En professionell gemenskap skiljer sig från en organisation, en institution eller en myndighet genom att den dessutom har ett etos.¹ Här ligger kopplingen mellan profession och värdegrund. I professionsbegreppet ligger en självständighet hos dess medlemmar, som är annorlunda än om de bara såg sig som anställda av en arbetsgivare och förväntades följa en överordnad instans anvisningar och oreflekterat förverkliga dess önskningar och värderingar.

Medlemmar i en profession verkar utifrån sitt eget samhällsengagemang. Denna skillnad mellan professionella och lönearbetare har till exempel formulerats som att "de professionella måste få betalt för att kunna utföra sitt arbete – men de arbetar inte för pengar".

Ett viktigt skäl till att denna självständighet har stor betydelse är att makthavare i en hierarkiskt ordnad verksamhet knappast kan ha den grundläggande insikt om verksamhetens utövande och de konsekvenser som olika val kan medföra i praktiken, som de har, som på fältet har erfarenhet av den. Det sägs därför allt oftare att de styrande skall lyssna på "folket".

---

¹ Inget hindrar förstås att professionella aktörer kan ingå i en organisation eller institution som har en traditionell arbets- och ansvarsfördelning, men trots detta ser sina medarbetare som professionella aktörer och sin verksamhet som "professionell". Allt beror på i vad mån man allmänt inom verksamheten respekterar den värdegrund som professionen bygger sina överväganden på.

Problemet är att även om de lyssnade skulle de inte förstå vad som sägs och även om folket fick "tala" skulle de inte veta hur de skulle uttrycka sig eftersom den framställningsform som skulle behövas ännu inte finns inövad (Forester 2013; Stiebe 2013).²

Detta dilemma är i vår tid generellt för alla verksamheter. Det fanns redan på Henri Fayols tid. Då var inte ambitionerna på professionalitet så stora som de är nu. Då löstes dilemmat genom en uppdelning mellan linje och stab och genom den etablering av olika styrvariabler som nu tillämpas. Den professionella bedömningen har därmed allt mer tagits över av de strukturer som staberna skapar. Det är denna utarmning av den professionella kunskapens tillämpning och detta dilemma mellan huvudmännens inflytande och styrning och medarbetarnas kunnighet som nu gjort att frågan om professionella gemenskaper kommit upp på dagordningen.³

Teoretiska kunskaper och inövade färdigheter som hänger samman med ens befattning skapar en förväntan om att man skall lösa de uppgifter man är tilldelad. Detta ingår självklart i professionaliteten.⁴ I de komplexa situationer man i dag möter går emellertid inte uppgifterna att avgränsa så som var fallet förr. I dag måste den professionelle också kunna ta egen ställning till vad som just i situationen i sin helhet är ett klokt agerande.

Den stora allmänna kunskaps- och erfarenhetsmängd som finns har gjort att dessa val inte längre är lika triviala som förr. De kan inte lätt omsättas i regler. De kan heller inte föreskrivas av den som inte känner till fallet. Valet blir därmed personligt. Ställningstagandet måste då också kunna motiveras – inför sig själv, inför kolleger och inför en omvärld.

Etos knyter an till det som kan kallas "meningen" med vad man gör. För att belysa etos blir det viktigt att skilja mellan göra och handla. Det som görs är den konkreta fysiska insatsen. Handlingen är det man själv och omvärlden uppfattar som meningen eller intentionen med det som görs. Meningen måste då ses i ett större perspektiv än att man bara löser en uppgift inom ramen för en befattning. Anledningen att man kan tala om "handling" är ju just att aktören per definition⁵ har att välja mellan olika alternativ. Det är detta självständiga val som definierar handlingen.

---

² Sjukvården och många andra tjänster behandlar enskilda fall. Enskilda fall kräver andra framställningsformer än de som används inom den konventionella forskningen. (Forrester 2013; Stiebe 2013)

³ Denna problematik har gamla anor och har behandlats i organisationsläran ända sedan Henry Fayols tid. Nu är det uppenbarligen dags igen.

⁴ Men detta är en annan typ av professionalitet som handlar om att förstå och agera efter givna regelverk och att anpassa dessa till enskilda fall så gott det går.

⁵ Detta är definitionen på en självständig och autonom person i vår tid. Den och ingår numera i våra kulturella föreställningar.

Handlandet, det vill säga meningen med valet, skall inte bara "kännas igen" och accepteras av professionens medlemmar. Det skall också av omvärlden kunna uppfattas som förenligt med professionens värdegrund. Detta ställer etiska krav på professionens medlemmar när det gäller hur de väljer att agera i en specifik situation och hur de förmår argumentera för sina val gentemot andra intressen. Detta ställer dem ofta i ett dilemma av att å ena sidan följa professionens krav och å andra sidan vara lojala mot exempelvis sina uppdragsgivare eller andra intressenter.

De kan inte i sitt agerande "skylla på" principalen (huvudmannen), på regelsystemet, på lagar eller på omständigheterna. De skall inte bara handla skickligt och i enlighet med aktuell kunskap. De måste också demonstrera att de gjort ett självständigt övervägande och handlat klokt.

Detta kräver många gånger kreativitet och nytänkande men det räcker inte. De måste också kunna förklara och argumentera för sina val och sitt agerande i den aktuella situationen både inför varandra och andra. De argument de då använder bygger på den praktiska kunskap och den erfarenhet de byggt upp. Vi har här motsvarigheten till det som inom forskarsamhället brukar kallas "beprövad erfarenhet". Begreppet måste alltså bytas ut mot en framställningsform som är mer specifik och trovärdig.

Vill man vara med i den professionella gemenskapen måste man därför vara förtrogen med det språkbruk – den framställningsforms – som gör det möjligt att förmedla denna beprövade erfarenhet inte bara inom professionen utan också till omvärlden.

Ofta uppfattas begreppet beprövad erfarenhet som att det som gjorts bygger på lång erfarenhet av liknande situationer. Man får nästan intrycket att det handlar om en slags evidens byggd på många likartade fall. Här skall uttrycket istället tolkas så att det som görs är i enlighet med de grunder på vilka professionen framställer sina fall. Inom arbetsterapi är exempelvis en sådan grund patientens "aktivitet". Det handlar således om att uttrycka sig på ett sätt som är anpassat till en inom professionen utvecklad språklig tradition. Detta är ett nytt krav för vår tid som växt fram på grund av den komplexa sociala kontext som vi numera lever i.

Kravet gäller således inte bara kommunikationen inom professionen utan också i kommunikationen med omvärlden. Om omvärlden inte görs uppmärksam på hur professionens samhällsengagemang uppfylls genom aktörernas val av agerande så förloras förtroendet för professionen. Själva vitsen med att kalla sig en profession är då borta. Vilken värdegrund som visas upp genom handlandet är således av central betydelse.

Det räcker således inte att man enbart språkligt deklarerar värdegrunden. Poängen är att beskrivningen måste utgå från faktiska situationer i vilka man agerat. Först kommer

praktiken sedan beskrivningen. Professionsutvecklingen måste således kopplas till en forskning som gör det möjligt att språkligt formulera och beskriva det "görande" som professionens kunniga medarbetare uppvisar. Ett sätt att säga detta är att värdegrunden måste kommuniceras genom relevanta exempel baserade på den praktik som tillämpas.⁶

Teori och praktik kan då inte skiljas åt på det sätt som nu är vanligt. Båda aspekterna måste integreras i de resonemang som förs kring det som gjorts eller skall göras. Man måste därför skilja mellan exempel och exempel. Exempel av den gamla sorten kan användas för att illustrera frågor om orsak och verkan eller framställa hur man kan öka sin skicklighet. Det är emellertid inte sådana exempel som vi här talar om.

De beskrivningar vi här talar om måste också erbjuda en förståelse för den situation i vilken agerandet utförs och de överväganden som lett till att man gjort som man gjort. Ofta måste man då luta sig mot att skapa förståelse för de fenomen som verkar styra det samspel man observerar. I den mån dessa fenomen verkar vara generella kan man dra slutsatser om vad som kan och bör påverkas i samspelet.

Denna nya språkliga integration mellan teori och praktik måste utvecklas ur den professionella erfarenheten. Den kan inte växa fram ur teorier. Den bottnar i en praktik. För att en sådan språklig integration skall bli möjlig behövs stöd av sådan forskning som ägnar sig just åt språkets förmåga att belysa en problematik baserad på fall.⁷

Samarbetet mellan professionella aktörer och forskare på detta område kan leda fram till begrepp och beskrivningar som är unikt kopplade till just den aktuella verkligheten och verksamheten.

Referenser

Björnsson A (2016): Vården och dess värde. Blogg "Det Goda Samhället".
<http://wp.me/p5FiXk-1A6>

Forester J (2013): Om på så vad? Att tänka i fall. Arche vol 44-45.

Stiebe A (2013); John Forrester och framställningsformen fall. En introduktion. Arche vol 44-45.

---

⁶ Ordet exempel är mångtydigt. Vad vi talar om är för professionen särpräglade fallbeskrivningar som demonstrerar de överväganden som görs och varför de gjorts. Dessa fallbeskrivningar måste ha en sådan form och innehåll att de även för en utomstående illustrerar tillämpningen av den specifika professionaliteten.

⁷ En sådan forskningstradition är den som har benämnts humanvetenskaplig handlingsteori.